

Euro i individualizacija društva u Crnoj Gori

* * *
* *

II) Biznis slobode kao štamparija EURA u Crnoj Gori

Zašto protekcionisti žele da onemoguće štampanje EURA u Crnoj Gori? Što nude kao alternativu?

Platforma protekcionista: veća državna administracija uz istovremeno povećanje stope ekonomskog rasta: neznanje ili demagogija? Zašto protekcionisti smatraju da je najveći grijeh „neoliberalala“ i Crnogorske ekonomske škole što su uveli EURO u ekonomski sistem Crne Gore? Da li, zaista, protekcionisti znaju da je srušen Berlinski zid ili liče na japanskog vojnika koji se 30 godina krio u šumi, ne znajući da je završen drugi svjetski rat?

Sve je više „umnih“ ekonomskih rasprava u Crnoj Gori! Problem je što je većina tih rasprava van realnog konteksta. Razne kritike i predlozi su u nekom nestajućem ili nestalom ekonomskom kontekstu (sistemu). Ne uzima se u obzir jedan važan element tog realnog konteksta. To je EURO, odnosno činjenica da je Crna Gora novembra 1999. godine (skoro prije 8 godina) uvela DEM kao zvanično sredstvo plaćanja, koja je 2002. godine, kao i u Evropi zamijenjena EUROM.

Inače, uvođenje EURA u crnogorski ekonomski sistem smatra se najvećom **greškom i grijehom crnogorskih neoliberalala**, odnosno Crnogorske ekonomske škole. Istina, mi smo na to ponosni! EURO i privatna svojina (privatizacija), za koje se zalažu i razvijaju ih predstavnici Crnogorske ekonomske škole, su konceptijski fundamenti novog ekonomskog sistema u Crnoj Gori.

Koliko je EURO uticao na stvaranje novog ekonomskog sistema i učinio da mnoge diskusije i kritike sadašnjeg crnogorskog ekonomskog koncepta liče na „oživljavanje mrtvaca“? Odnosno, mnogi kritičari dosadašnjeg ekonomskog programa liče na onog **japanskog vojnika koji se 30 godina krio po šumama, ne znajući da je drugi svjetski rat odavno završen.**

U nekoliko eseja iznio bih svoj pogled na ključne promjene koje je u crnogorsku ekonomiju i društvo uopšte unio EURO, a o kojima tzv. kritičari liberalizma u Crnoj Gori ne vode računa iz neznanja ili namjere, svejedno.

* * *
* *

U prošlom eseju: **Konvertibilnost EURA i protekcionistička ekonomska misao u Crnoj Gori** sam ukazao na nemogućnost koegzistencije EURA i protekcionizma u maloj zemlji kakva je Crna Gora. Protekcionizam u maloj, i ne samo maloj zemlji, počiva prije svega na dvijema moćima države: (1) moć štampanja novca; (2) moć oduzimanja novca (porez) od građana i biznisa i redistribucije tako oduzetog novca kroz politički sistem. Ove dvije moći su kao spojeni sudovi: manje jedne, automatski znači i manje druge i obrnuto: više jedne vodi većoj drugoj moći.

Protekcionisti u Crnoj Gori hoće više preraspodjele koju oni inače poistovjećuju sa socijalnom pravdom. **Veća preraspodjela – veća socijalna pravda!** Ipak, veća preraspodjela vodi većim porezima jer ne postoji fizička mogućnost štampanja EURA. Istovremeno, postaju svjesni da povećanje poreza guši konkurentnost crnogorskih preduzeća na tržištu.

Tako dolaze do dileme:

Kako povećati preraspodjelu, odnosno poreze (to znači moć političkih partija u ekonomiji), a očuvati, odnosno povećati konkurentnost crnogorske ekonomije? Istina, oni nemaju sposobnosti da pitanje tako postave, jer je moć njihove apstrakcije (sinteze) amputirana praktičnim potezima vlastoljubive i druge lične dobrobiti u kratkom periodu. Praktični motiv ih vodi ka „štampanju“: kako da dođu do sistema u kojem bi mogli štampati novac? To bi svakako protekcionistima dalo više lične slobode, a ukupno stanovništvo i biznis bi upadali u zonu „robovske ekonomije“!

U tom cilju se i rade „analize“ da će EURO iscuriti iz Crne Gore; da će „sva količina EURA kroz veliki trgovinski deficit da nestane“; da će, kada se završi privatizacija Crna Gora ostati bez EURA; da kada sve rasprodamo (zemlju, stanove, kuće) ostadosmo bez EURA! Jednostavno, po njima, život će stati! Malo je čudno da će ljudi iz inostranstva toliko uložiti u Crno Goru i prestati da proizvode, da privređuju, da žive i troše u Crnoj Gori!

„Ekonomske liberalizam nas vodi u propast! Crnogorska ekonomska škola je naše zlo! Zatvorimo granice! Uvedimo carine!... Ostadosmo bez EURA!“ Ne bi me začudilo da čujem kako će nam iscuriti Tara i Piva, jer se liberali „zalažu“ da one otiču iz Crne Gore!

Šta je iza svega? Ovo su prividni i demagoški, a uz sve i ekonomski nepismeni argumenti da bi se vodila protekcionistička politika, koja će **stvarno dovesti** do zaustavljanja ekonomskog rasta, što bi se odrazilo na količinu EURA u opticaju! Kada bi došlo do tog problema, opet bi bili krivi ekonomski liberali, a protekcionisti bi našli spasonosno rješenje: „**uvedimo svoj novac!**“ Kad mi štampamo naš novac, možemo ga imati „koliko nam volja“! Pošto ga van Crne Gore neće niko primati (nije zamjenljiv za druge valute), ne postoji opasnost da nam „naš novac“ iscuri! Vraćamo se u „romantiku“ inflacije iz '90-ih godina prošlog vijeka.

Ja znam komentare protekcionista i uradi-sam ekonomista: „Pa kome to pada na pamet! To nije tačno! Pa ko bi se normalan vraćao u one teške dane?“

I ja kažem da se **niko normalan** ne bi vratio!

Ali, vlast i želja za moći sužavaju svijest i ljuljaju „normalnost“!

To je slučaj sa našim protekcionistima!

„Naši“ protekcionisti imaju veoma jednostavnu, i u totalitarnom sistemu poznatu taktiku: Zaustavi procese i prednosti sistema koji je doveo do ekonomskog rasta od preko 6%, i tako stvori problem! Za taj problem optuži prethodnike (kao da su ga oni stvorili) i onda predloži „spasonosno rješenje“ (koje će najvjerojatnije biti „**prepisivanje**“ onoga što je bilo zaustavljeno jer je uslovljeno ili globalizacijom ili ulaskom u EU)!

Ukoliko protekcionisti žele da riješe problem tako da imaju moć štampanja novca (a za tim žude) i da pri tom u Crnoj Gori ostane EURO, onda imaju samo **jedno rješenje** - da shvate da je **jedina štamparija EURA u Crnoj Gori: ekonomska sloboda (biznis)**! Istina, u tom slučaju se rađa nov problem: kako da protekcionista, odnosno **onaj koji svoju moć vidi u ograničenju slobode drugima, svoju moć poveže, odnosno oslanja na slobodi? Sloboda nije prirodan oslonac protekcionizma! Liberalizam je filozofija koja izvire iz načela slobode!**

Kako da protekcionista postane liberal, jer mu to neminovno proizilazi iz njegove taktike ili ga neće biti!?

Scenario koji se priprema jeste da treba sve što je do sada (u posljednjih 10 godina) urađeno u Crnoj Gori, a što je zasluga ekonomskih liberala, anatemisati! Pretvoriti u zaborav! Predstaviti kao **grešku istorije**! Greška je uvođenje EURA; greška je što smo privatizovali 85% ekonomije; greška je što je oko 40% građana dobilo učešća u privatizaciji društvenog kapitala (vaučeri i interne dionice); greška je što imamo strane kompanije! Greška je što imamo npr. tri mobilna operatera; greška je što ima više mobilnih nego stanovnika; greška je što je cijena 1 m² nekretnina davno prešla 100 EURA. Greška je i tržište kapitala i to što su na hiljade građana zaradili – neko više, neko manje; greška je što nikada nijesmo imali toliko turista; greška je da nikada nije izrađeno i kupljeno toliko stanova; greška je što su kamate niske i krediti se lako dobijaju u sve jačoj konkurenciji na tržištu kredita; greška je što je stopa inflacije ispod evropskog nivoa; greška je budžetski suficit; greška je što oko 40.000 ljudi izvan Crne Gore radi u Crnoj Gori; greška je i novi visoki kreditni rejting zemlje,... Greška je što mnogi kažu da Crnu Goru ne mogu više prepoznati! Greška je da je mnogi smatraju biznis destinacijom regiona! Greška je što stranci ulažu toliki novac u Crno Goru! I mnogo toga još!!!

„Sada“ na bijelim konjima dolaze protekcionisti sa porukom: „ Ekonomski liberali su vam uništili socijalizam - mi ćemo vam ga vratiti!“

I zaista, ukoliko se ne povećaju ekonomske slobode, to bi se moglo desiti! Zapravo, ono što je prošlo, **neće se i ne može vratiti!** San o tom povratku će nas samo umrtviti, učiniti suviše opreznim: biće više tzv. **crnogorskog prenemaganja i brige za pravdom**; više ćemo se baviti konfliktima nego kreacijom! Riječju, **gubiće se vrijeme!** Drugi nas sustižu i prestižu! Npr. već dobro gledamo Albaniji u leđa! Gubićemo imidž prosperitetne ekonomije koji još uvijek imamo!

Zašto su važne ekonomske slobode? Šta one zapravo znače? Šta znači zalaganje za ekonomske slobode? A što znači biti protiv ekonomskih sloboda – odnosno biti za ideologiju protekcionizma?

Ekonomске slobode su **vjera u biznis!** Vjera da je biznis pokretač ekonomskog i socijalnog razvoja u jednom društvu! Preduzetnici, ljudi od znanja, menadžeri su heroji progresa! Protekcionisti kažu ne! Biznis kviri društvo! Državna birokratija i političari su osnov progresa!

Ekonomске slobode su priznanje da se novac stvara samo u biznisu! To dalje znači da **progres društva počiva na biznisu, a ne na politici i političkim partijama!**

Biznis je stvaranje novca (zarada) na tržištu! Šta je tržište? Tržište je **potrošač** (vi, ja, oni) koji od više istih ili sličnih proizvoda, od više proizvođača **kupuje upravo vaš!** Tržište je **pojedinaac, firma, grupa ljudi koja daje novac da kupi vaš proizvod i uslugu!**

Tržišna privreda je privreda **kojom upravljaju kupci** (a ne država)! Njihove želje i njihova kupovna moć!

Ako je svako ko ima svoj novac slobodan da za njega kupi šta hoće i od koga hoće, onda se svako pita: „Zašto bi neko kupio baš moj proizvod?“. Zbog neke poznate političke partije koja je na vlasti? Zbog prirodnih ljepota? Neka svako sebe testira: od kupovine novina, preko kupovine prehrambenih proizvoda, do kupovine automobila!

Tržišna demokratija je preduslov **političkoj demokratiji**. Oburnuto nije obavezno, ali je veoma poželjno! Istina, moguće su različite kombinacije tržišta i demokratije! Tržište i demokratija najčešće idu zajedno! No, nije rijetko da tržište funkcioniše i u uslovima diktatora! **Ipak nije poznat slučaj da imamo demokratiju i netržišnu (protekcioniističku) ekonomiju! Odnosno, upozorenje „našim“ protekcionistima je da gušenje tržišta (gušenje ekonomskih sloboda) nevidljivo vodi ka smanjenju demokratije!** A „naši“ protekcionisti i uradi-sam ekonomisti upravo sve (**naravno verbalno**) zasnivaju na njihovoj borbi za povećanje demokratije i socijalne pravde, uz želju da se vrati protekcioniistička varijanta u obliku **državne ekonomije!**

Tako protekcionizam uvijek vodi tzv. „obrnutoj ekonomiji“, odnosno „suprotnoj stvarnosti“!

A to znači, ako se protekcionsiti zalažu za zaštitu EURA i njegovo zadržavanje u Crnoj Gori kroz ograničavanje uvoza i izvoza – rezultat će biti: **bijeg EURA** i uvođenje „domaćih bonova“ kao novca!

Ako se protekcionisti zalažu za socijalnu pravdu – dobiće društvo najveće nepravde, jer protekcionisti svoju diskrecionu moć koriste prije svega za sebe i svoju korist! Ko vlada ograničenjima i guši slobodu ne može biti pravedan!

Ako se protekcionisti zalažu za demokratiju – tada nas očekuje diktatura!

Ipak, „naši“ protekcionisti prave jednu, za nas, **srećnu grešku!** Hoće u Evropsku Uniju! I zaista, sada kada vidimo koliko je jaka njihova sklonost protekcionizmu, **jedini spas od njih vidim u ulasku u Evropsku Uniju!** To široko tržište, i ekonomsko i političko, **će ih progutati!** Leptir uvijek leti na svijeću!

Što je izvor progresa u svakom društvu?

Postoje različiti prilazi ovom pitanju i mnogo odgovora! Ovdje ja iznosim svoj stav u jednoj rečenici. **Primarni impuls ekonomskom progresu dolazi od profitnih aktivnosti i**

inidijative u preduzećima! Ovo je istina za sve zemlje, bilo gdje, u prošlosti i danas, kod bogatih i kod siromašnih!

Logika profita je ključni pokretač progressa u modernom društvu!

Ako protekcionisti kažu da ovo nije realno, onda treba da odgovore na pitanje: **Zašto Zapad nije na Istoku, a Istok na Zapadu?**

Čemu vodi logika profita?

To znači da što više imamo privatnih preduzeća – imamo uslova za veći GDP, odnosno veće stope ekonomskog rasta!

Ako imamo više preduzetnika – imamo više preduzeća!

Što više preduzeća – to više produktivno zaposlenih u njima!

Za napredak Crne Gore su potrebne hiljade novih preduzeća – hiljade novih biznisa!

Ovo je suprotno logici protekcionista koji bi željeli da **Crna Gora bude samo jedno preduzeće**, ili **nekoliko državnih „strateških“ preduzeća**, jer **„još niko nije dokazao da je državna svojina manje efikasna od privatne“**.

Slom socijalizma se desio u čitavom svijetu, sem u njihovim glavama!

Da li je onda moguće očekivati brz rast novih privatnih preduzeća u Crnoj Gori?

Sada sve manje!

Da bi to bilo moguće potrebno je **„provjetriti državu“** kako kaže poznati srpski biznismen Slobodan Vučićević. Sa ovoliko dozvola, nameta, firmarine, sa slabom pravnom zaštitom ugovora i svojine, sa urbanizmom i urbanističkim dozvolama i mnogo toga još, sa protekcionističkom logikom, teško je podstaći ljude da ulaze u biznis!

Ko će ulagati u ekonomiju države sa logikom državne administracije - da je ona zadužena za progres društva i da ona treba da brižno čuva državu od građana, posebno „privatnika“!

Sa protekcionizmom država se sve više **mehanički širi**, povećava broj zaposlenih, niču novi organi i kvazi-državne institucije! Ali **funkcionalno**, država je **sve slabija i nemoćnija!** Koliko traje dobijanje dozvole? Umjesto da se izdaju na jednom mjestu i elektronski – što bi radilo nekoliko ljudi – one se izdaju na 20-ak mjesta, što angažuje 20 puta više ljudi nego što je potrebno. Zaista, kada imate toliki broj zaposlenih u administraciji, potrebno je „izmisliti“ posao za sve njih, ili stvoriti tzv. iluziju zaposlenosti! Za razvijanje iluzije zaposlenosti protekcionisti su vrhunski majstori!

„Nama trebaju institucije.“ kažu protekcionisti! To nije sporno! Sporno je to što **protekcionisti poistovjećuju institucije sa širenjem države i sa njihovim namještanjem u njima!**

Institucije su pravila, zakoni i njihova zaštita!

Institucije nisu samo državna kontrola i prijetnja političara građanima! Kada protekcionisti kažu: „Trebaju nam institucije“, to me podsjeća na djetinjstvo, kada mi je majka govorila: „Ubraću prut!“.

Žmigavac na automobilu je institucija – daje okolini informaciju o namjerama vozača! Nije to samo otvaranje novih državnih organa i zapošljavanje novih ljudi! Još je važnije pitanje **koliko su efikasne te institucije za koje se zalažu protekcionisti**. Dakle, koliko one koštaju u odnosu na ono što od njih dobijamo? Da li su sve institucije u društvu samo državne? Šta je npr. sa NGO?

Moramo shvatiti da su institucije pokazatelj zrelosti jednog društva, a ne zrelosti države! **Država je dio društva i ne smije upravljati društvom!** I tu je taj ključni problem! Tačka razlaza između protekcionista i nas ekonomskih liberala!

„Država upravlja društvom!“, kažu protekcionisti.

A ko upravlja državom??? Oni koji brinu i sažaljevaju građane! A ko su oni?

Protekcionisti!

Sve mora biti pod kontrolom „svjesnih, savjesnih, za građane zabrinutih“ protekcionista!!!

„Mi moramo sačuvati građane od neoliberala!“ je njihova parola! A zapravo žele sačuvati sebe! Liberali hoće da protekcioniste „iznesu“ na tržište! A oni ne vole da ih mjeri tržište!

Zašto protekcionisti ne vole trgovinu? Zašto ne vole tržište kapitala? Zašto ne vole privatno obrazovanje?

Zašto vole „**stajaću ekonomiju**“? Nekretnine! Industriju! Poljoprivredu!

Njih mogu kontrolisati, jer ne mogu pobjeći!

Zato protekcionisti vole i svoj, domaći novac, jer njega mogu kontrolisati i ne može im pobjeći – niko ga van Crne Gore ne želi!

Oni **vole Centralnu banku**, jer preko te „nezavisne“ institucije kontrolišu banke, a preko banaka bi željeli da kontrolišu preduzeća! Ko da bude u Odboru direktora privatne firme – treba da odluči poslovna banka!... To je ta protekcionistička sloboda izbora!

Sve što je pokretno, mobilno, što može, kao jato ptica prelijetati granicu – nije poželjno! Tima i takvima treba sasjeci krila da ne polete! Ko leti – postaće uspješniji i neće biti pod njihovom protekcionističkom kontrolom.

Nisu poželjni ni **stranci** kao vlasnici nekretnina i preduzeća – oni su zaštićeni međunarodnim pravom, ili ih štiti njihova ambasada! Riječju, oni nisu pod kontrolom koliko i domaći građani, po mišljenju protekcionista!

Zato protekcionisti i ne vole EURO, sem u svom džepu!

Zato i ne vole da ljudi imaju zaradu na tržištu kapitala!

Sve što je van njihove diskrecione kontrole je **nemoralno, pljačka, korupcija!**

Ne vole kada građani prodaju svoju zemlju jer su protekcionisti u tom smislu dvostruko oštećeni: (a) dolaze stranci, sa kojima dolaze i međunarodni standardi; (b) domaći građanin dobija novac i postaje nezavisan od protekcionističke socijalne politike – gube tržište, odnosno klijentelu!

Riječju, protekcionisti ne vole novac kao sredstvo posredovanja u odnosima ljudi u društvu, jer ga teško kontrolišu!

Zato su ga i tvorci modernog ekonomskog protekcionizma (SSSR) i ukinuli dvadesetih godina prošlog vijeka! Velike hiperinflacije su isto tako oblik ukidanja novca! Kad ukinete

novac – tada imate potpunu kontrolu nad imovinom, odnosno svojinu građana pretvarate u imovinu!

Kada imate slab novac – protekcionisti imaju veliku vlast i kontrolu!

Kad imate EURO – tada je vlast protekcionista „oranje mora“!

Zato „naši“ protekcionisti ne vole EURO!

* * * *

* * *

Zamislite jutro radnog dana u Crnoj Gori! Svi npr. počinju da rade u 8:⁰⁰ h. Svi jure prema radnom mjestu! Gdje ko juri?

1. Oko 50.000 ljudi **ide** ka mjesnoj, opštinskoj i republičkoj administraciji, ka visokim državnim zgradama! Idu na posao! Koliko će oni da stvore novca? Koliko oni povećavaju GDP i stopu ekonomskog rasta? Ništa! Oni **troše** ili nas **zadužuju** npr. kod Svjetske banke!
2. Oko 100.000 ljudi juri u firme (biznis) – državna i privatna preduzeća ili na svoje imanje! Oni stvaraju novac (ne govorimo sada o efikasnosti)! Od njih se najmanje 20% toga dana bori sa državnom administracijom ili radi za zadovoljavanje zahtjeva državne administracije (sporovi, dozvole, potvrde, inspekcije, carina,...). Tih 20% ne stvara novac, a uz to ometaju ostale da stvaraju novac. Ipak, samo ova grupa stvara GDP i od nje zavisi stopa ekonomskog rasta!!
3. Oko 480.000 ljudi tog jutra spava – ne stvara, već troši novac!

Baš me interesuje kako će protekcionisti na kraju dana da „izbroje pare“ stvorene toga dana, kolika će im biti stopa rasta i kako će ih pravedno raspodijeliti i obezbijediti „njihovu“ socijalnu pravdu?

Problem Crne Gore je da shvati da njoj **ne treba toliko administracije!** Državna administracija po zakonu spojenih sudova stvara administraciju u preduzećima (u biznisu)! Za sve te silne inspekcije, papire, dozvole, pravne sporove mora postojati administracija u preduzeću! Problem je kako da više ljudi **kada ujutro idu na posao misli o biznisu tog dana, o poslovima koje prihvata tržište, o inovacijama posla i sl. umjesto da bude ispunjeno birokratskom nadmenošću i zadovoljno što ulazi u velike državne kuće!**

Kako u ovakvoj strukturi zaposlenih, koju protekcionisti podržavaju sa tendencijom da se prva grupa još poveća (država), ostvariti visoke stope rasta u Crnoj Gori? Kako stvoriti tu protekcionističku državu blagostanja, koju oni nazivaju socijalnom državom?

Nikako! Gubićemo vrijeme!...Možda ponovo i generacije!... Šteta!... Još uvijek imamo šansu!!!

Razlika između nas **ekonomskih liberala** i **protekcionista** je u tome što oni žele da povećaju broj zaposlenih u državi, a mi da povećamo efikasnost države (sa manje zaposlenih i njihovom većom efikasnošću ojačati državu). U drugoj grupi protekcionisti žele da bude sve više zaposlenih u državnim preduzećima (posebno „strateškim“ koje zbog toga što su „strateška“ – opšte-važna treba subvencionisati), dok mi smatramo da **ne postoje „strateška“** preduzeća, **već** samo **efikasna** (stvaraju profit) **ili ne-efikasna** (ne stvaraju profit), te da kroz povećanje broja privatnih preduzeća (biznis ideja) treba povećati produktivno zapošljavanje.

Protekcioniisti žele da imaju što više „izdržavanih“ lica (treća kategorija u našoj podjeli) jer su oni **tržište za njihov proizvod**, koji oni zovu „socijalna pravda“. Zapravo, iako su protiv logike tržišta protekcioniisti se tržišno ponašaju. „**Tržište za sebe – kontrola za druge**“ – još jedna je njihova parola! Liberali traže da se i ljudi iz tog kontigenta (studenti, nezaposleni, domaćice, penzioneri) što više zapošljavaju i da budu što duže aktivni i da shodno svojim sposobnostima stvaraju! Iako ljudi npr. primaju penziju, treba im omogućiti da, ako žele, i dalje zarađuju. Čemu granica godina? Ili, iako neko studira treba stvarati sistem u kome studenti mogu zarađivati tokom studija. To protekcioniisti ne žele, jer ih gube kao ideološke sljedbenike!

Zaista, Crna Gora ulazi **u testiranje snage EURA** („te velike podvale crnogorskih neoliberala i Crnogorske ekonomske škole“) kao **srca ekonomskih sloboda u odnosu na sklonost protekcionizmu i populizmu u Crnoj Gori**, oličenu prije svega u pokušaju zaustavljanja procesa privatizacije i urušavanju ekonomskih sloboda u Crnoj Gori!

EURO je bio ključna poluga za dobijanje državne samostalnosti i suverenosti. Da li ima snage da u novom sudaru, sada sa protekcioniistima, **populistima, prikrivenim socijalistima i nacionalistima odnese pobjedu?**

Naravno da ima!!!

Sloboda u Crnoj Gori nije nikada izgubila, bez obzira na sva iskušenja!